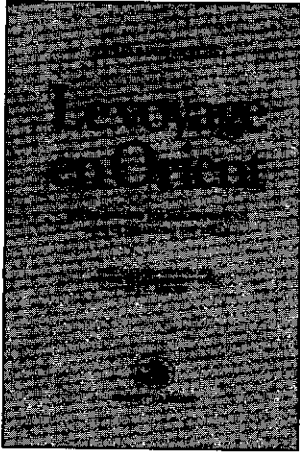

سیاحان فرانسوی قرن نوزدهم در شرق

دکتر مسعود مرادی

عضو هیئت علمی گروه تاریخ دانشگاه زاهدان

○ مسافرت در شرق

○ نگارش: ژان کلود برشه

○ ناشر: رابرت لافون، پاریس، ۱۹۸۵، ۱۱۰۸ ص.

Levoyage en Orient: Anthologie des Voyageurs

Francais Dans Le Levant au XIX Siecle,

Jean - Claude Berchet, Paris, Robert Laffont, 1985, 1108p

پراوازه فرانسه اطلاعات خود را پیرامون شرق از همین جهانگردان دریافت کرده‌اند و نیز انتشارات گالان (Galland)، داستان‌های هزار و یک شب را تحت تأثیر چنین جوی به چاپ رسانیده باشد.

مسافرت‌های اروپائیان عمدتاً از طریق دریا و بوسیله کشتی صورت می‌گرفت. در راه‌های خشکی آنان از اسب استفاده می‌کردند. ورود راه آهن چهره سفر و گردشگری را در شرق دگرگون ساخت. برای نخستین بار خط آهن اسکندریه - قاهره در سال ۱۸۵۰ راه اندازی شد. پس از آن خط آهن قاهره - آسوان در سال ۱۸۸۰ دایر گردید. در همین سالها راه‌های آهن‌تر کیه در شهر استانبول، ادرنه و بورسوا راه اندازی گردید. در منطقه ازبکستان خط ازبک - آیدین از افس (Ephese) می‌گذشت و سرانجام به سوریه می‌رسید. از سال ۱۸۷۲ تا پایان قرن راه آهن به شهرهای بیروت، دمشق، بیت المقدس و یافا رسید. پس از آن راه آهن بغداد ساخته شد و فلات آناتولی را از طریق استانبول، حلب و بغداد به یکدیگر متصل نمود. این خطوط راه آهن تا ۱۹۱۴ در منطقه خاورمیانه و در قلمرو امپراتوری عثمانی تکمیل گردیدند.

موضوع راه آهن بغداد به موضوع رقابت‌های استعماری میان قدرت‌های بزرگ اروپایی تبدیل شده بود و به خصوص برای آلمانها راه رسیدن به بصره یک آرزوی بزرگ استعماری محسوب می‌شد.

انقلاب ارتباطات، آسان شدن مسافرت‌ها، سرعت زیاد سفرو کوتاه شدن راه‌های طولانی و استفاده از راه آهن سبب پیدایش توریسم جدید شد. از سال ۱۸۴۲ جهانگردی از طریق کشتی‌های بخار به استفاده از راه آهن تبدیل گردید و سفرهای پانزده روزه به هشت روز و سپس به دوازده و سه شب کوتاه گردید. اولین جهانگردان اروپایی در شرق، انگلیسی‌ها بودند که به دلیل سیطره استعماری این کشور، اتباع آن‌ها به کشورهای نظیر مصر، سودان و لبنان رفت‌وآمد می‌کردند. در واقع انگلستان پس از ۱۸۱۵ جایگاهی را که آمریکا پس از ۱۹۴۵ به دست آورد در اختیار داشت.

وجود کاروانسراها در شرق سهولت جهانگردی را میسر کرده بود. اطلاعات مربوط به این کاروانسراها، راه‌ها و اماکن، از ابتدا مورد توجه سیاحان

مسافرت در شرق نام کتابی است به زبان فرانسه که نویسنده آن ژان کلود برشه پیرامون مسافران فرانسوی قرن ۱۹ م. به بحث و بررسی پرداخته است.

این کتاب در ۱۱۰۸ صفحه توسط انتشارات رابرت لافون Robert Loffont در سال ۱۹۸۵ به چاپ رسید. کتاب شامل هفت قسمت به شرح زیر است.

بخش اول پیرامون نواحی نزدیک و مجاور مشرق زمین.
بخش دوم در خصوص یونان است و به علت تعلق خاطر تاریخی فرانسویان به این منطقه از یونان آزاد و پادشاهی این کشور و وضعیت یونان در پایان قرن ۱۹ می‌پردازد.

سومین بخش به آسیای صغیر می‌پردازد. جزایر و سواحل دریای اژه، مدیترانه شرقی و ازبکستان مورد توجه جهانگردان فرانسوی بوده است.
بخش چهارم به استانبول و یافا چنان که در کتاب آمده به کنستانتینوپل اختصاص یافته است.

بخش پنجم پیرامون سوریه و فلسطین است. در این بخش به نقش مسیحیان، لبنان و دمشق اشاره شده است.

بخش ششم به مصر اختصاص دارد.

بخش هفتم به صحرا و اطراف دریای سرخ، غزه و تیه می‌پردازد.

نویسنده در مقدمه کتاب می‌نویسد: «از اواخر دوره رنسانس بود که سفرهای متعدد اروپائیان به کشورهای شرق مدیترانه شروع شد» این کشورها بخشی از امپراتوری عثمانی به حساب می‌آمدند و یک قرن بعد صحنه رقابت قدرت‌های بزرگ و میدان خیزش ناسیونالیسم‌های متعددی گردیدند. اروپائیان به کمک دستاوردهای این سیاحان توانستند زمینه استقلال و جدایی آنان از امپراتوری بزرگ عثمانی را فراهم سازند. میسیونرهای مذهبی ضد اصلاحات مانند پدر ژوزف و ماموران بازرگانی بین‌المللی مانند کلبه جریان‌هایی موافق با سیاست‌های فرانسویان عصر لویی چهاردهم پدید آوردند. کافی است نام‌های مشهوری چون تونو (Thevenol)، تاورنیه (Tavernier)، شاردن (Chardin) و پل لوکاس (PoulLucas) را در نظر بگیریم که هر کدام شرح دیده‌ها و یافته‌های خود را در قالب سفرنامه به جای گذاشته و عرصه شرق جولانگاه عملیات آنان بوده است. چه بسا که موتسکیو و ووتر، فیلسوفان

اروپایی قرار گرفته بود.

منتسکیو

نخستین راهنمای تاریخی گزارش مارشبو (Marchebeus) متعلق به ۱۸۳۳ می‌باشد که مسافرت از پاریس به استانبول نام داشت. پس از آن راهنمای شرق کتن quetin از آن راهنمای شرق کتن (Le Guide en orient de) در سال ۱۸۴۰ منتشر شد. راهنماهای بعدی از جامعیت بیشتری برخوردار شدند. راهنمای مسافرتی که در سال ۱۸۶۱ توسط دکتر امیل ایزامبرت (Dr. Emile Isambert) منتشر

شد بر ۱۱۰۰ صفحه بود. پس از آن یک دوره سه جلدی در سال ۱۸۷۳ تا ۱۸۸۲ منتشر گردید که یک جلد آن به یونان و ترکیه، یک جلد به مصر و جلد سوم به سوریه و فلسطین اختصاص یافته بود. این یک مجموعه دایرةالمعارفی بود که اطلاعات وسیعی از شرق در اختیار غربیان می‌گذاشت و جنبه‌های جاذب و جالب توریستی شرق را برای آنان روشن می‌کرد. با وجود این، سفر به شرق یک امر تفریحی طبقات مرفه و بالای جامعه به حساب می‌آمد و کسانی قادر به انجام این سفرها بودند که می‌توانند روزانه ۵۰ تا ۴۰ فرانک بابت آن هزینه نمایند.

برخی از سفرهای شرق، سفرهای علمی محسوب می‌شوند. این سفرها دستاوردهایی در زمینه آب‌شناسی (جریان‌های آبی)، هواشناسی، گیاه‌شناسی، جانورشناسی، معدن‌شناسی، باستان‌شناسی، و جامعه‌شناسی داشته است. خاویو هومردوئل (Xavier Hommaire de Hell) مهندس معدن، پس از بررسی سرزمین قفقاز و سواحل دریای سیاه در سال ۱۸۴۷ به قسمت‌های بالای فرات رفت واز آنجابه ایران آمد و نهایتاً در اصفهان درگذشت. گیاه‌شناسی که بخش اعظم زندگی خود را در استانبول گذراند، پیرومی اوشه (Pierre Remi Aucler)، به سرزمین‌های شرق ترکیه، یونان و ایران سفر کرد و به جستجوی گیاهان و حشرات نادر پرداخت تا بعداً بتواند آنها را به

افراد مشهوری چون

«تونو» thevenot،

«تاورنیه» Tavernier، «شاردن» chardin و

«پل لوکاس» Poul Lucas

شرح دیده‌ها و یافته‌های خود را

در قالب سفرنامه به جای گذاشته و

عرصه شرق، جولانگاه عملیات

آنان بوده است

کلکسیونرها بفروشد. او مدت‌ها در دیرهای ارمنیان ایران زندگی کرد. تاثیر دستاوردهای فراوان این جهانگردان در پیشرفتهای علمی نیمه دوم قرن نوزده و آغاز قرن بیستم به خوبی مشاهده شد.

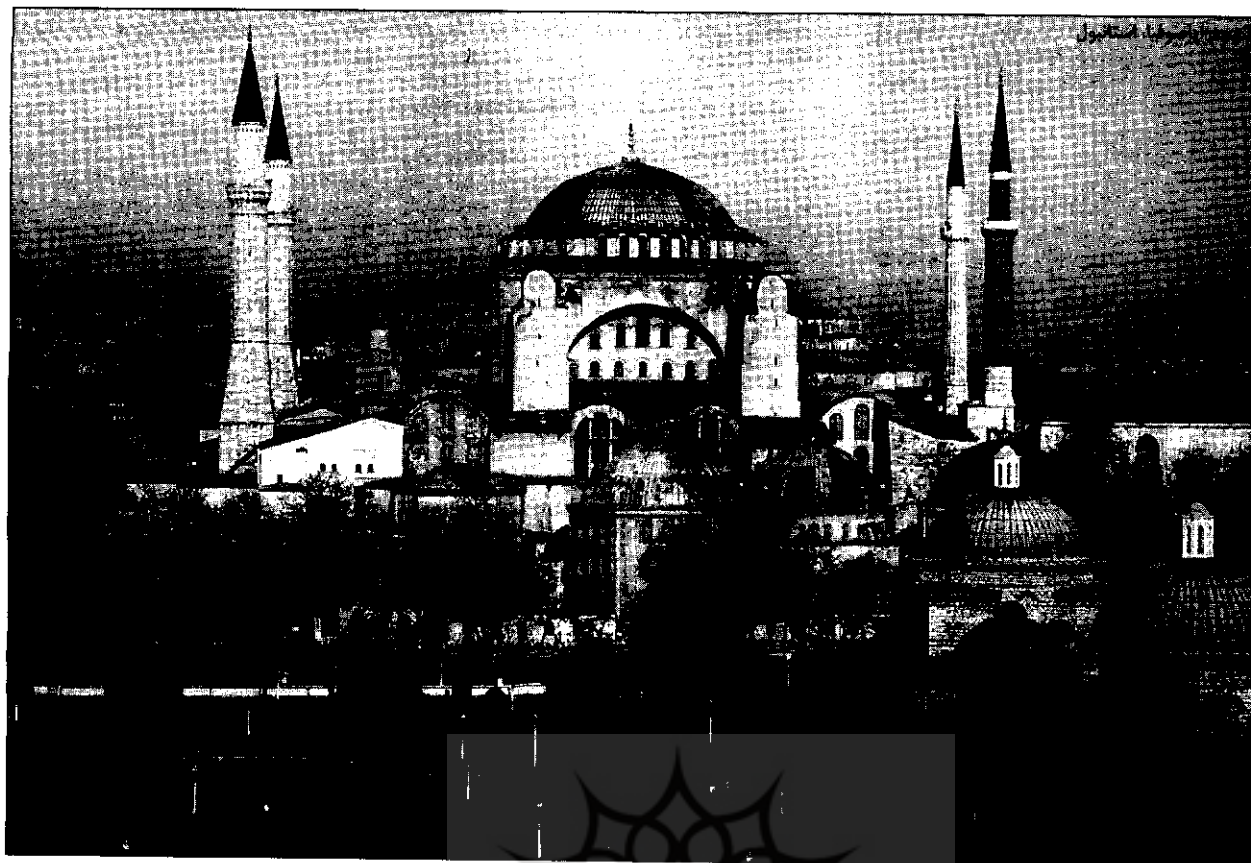
جهانگردان اروپایی همواره با اقبال مردم روبرو نبوده‌اند. در شهرهای کوچک و دورافتاده آنان مورد امانت قرار می‌گرفتند و با توجه به گستردگی استعمار اروپائیان در قرن ۱۹ و تعرضات این دولت‌ها به ممالک اسلامی، جهانگردان به عنوان نمایندگان کافران محسوب می‌شدند. چنانکه اوشه (Aucher) می‌گوید: «در کمتر مکان عمومی بود که با خنده و جیغ‌های حضار مسخره نشوم.» بسیاری از این جهانگردان سعی کردند زبان ترکی و عربی را بیاموزند و برخی از آنان با گذاشتن ریش و پوشیدن لباس‌های مسلمانان، تلاش کردند از استهزاء و آزار مردم دوربمانند.

چنانکه فورین (Forbin) می‌گوید به خاطر لباسی که می‌پوشیدم و ریشی که داشتم تقریباً تمام مساجد وارد شده و زانوهایم زمین را لمس کرده‌اند.» (مسافرت به شرق ص ۱۶)

اگر چه شرق در نظر بسیاری از سیاحان اولیه غرب با شکوه و پر عظمت جلوه می‌کرد و سرزمین داستان‌های هزار و یک شب و عشق‌های ابدی و بی‌نیازی مردم و عرفان مردان وارسته بود اما جهانگردان دوران گسترش

بنبر اسکندریه، حدود سال ۱۸۷۰ م.

استعمار، از شرق و دربارهای با شکوه آن چهره‌ای استبدادی به تصویر کشیدند و داده‌های آنان سرانجام متفکرانی چون ولتر و مونتسکیو را بر آن داشت تا سلاطین شرق را همانند نرون و رژیم‌های آنان را به مثابه استبداد شرقی معرفی نمایند. معذالک در همین ایام جهانگردان اروپایی موافق با نظام‌های شرقی که علاقمندی خود را به شرق و دنیای اسلامی نشان دادند، وجود دارند. افرادی چون پیر لوتی، لامارتین و نروال (Nerval) از ترکان دفاع کردند و در عوض کسانی چون شاتوبریان (Chateaubriand) کینه (quinet)، وگونه (Vogue)، ژید (Giute) و بارس (Barres) از ترکان بد گفته‌اند.

کتاب مسافرت در شرق به لحاظ شیوه ارائه گزارش‌های جهانگردان در نوع خود بسیار قابل توجه و تاحدی بی نظیر است. تقسیم کتاب براساس موضوعاتی که ذکر شد و نقل قول از مسافران اروپایی و نهایتاً ارائه کروئولوژی حوادث تاریخی از ۱۷۵۷ تا ۱۹۲۰ و ضمیمه کردن کتابشناسی جهانگردان بر غنای کتاب افزوده است. تعدادی از جهانگردان فرانسوی که نوشته‌های آنان در مسافرت در شرق آمده، به ترتیبی که نویسنده آورده از این قرارند:

بازار کشاورزان دریا، عکس سال ۱۸۶۷ م.

۱- ادمون ابو(Edmont About)

(۱۸۸۵-۱۸۲۸م) کتابهای او با عناوین

یونان معاصر (۱۸۵۴ م)، پادشاه کوهستان (۱۸۵۷ م) مسافرتی به مصر

(۱۸۶۷-۱۸۶۹) و فلاح (۱۸۶۹) می‌باشد.

۲- ژان ژاک آمپر (Jean Jacques Ampere) (۱۸۶۴-۱۸۰۰) از

وی مقاله‌ای با عنوان (سفری به آسیای کوچک) در مجله «در جهان» ۱۵ ژانویه ۱۸۴۲ به چاپ رسید. مقاله دیگر در همان مجله به سال ۱۸۴۴ با عنوان «سفر و تحقیق در مصر و حبشه» به چاپ رسید.

۳- موریس بر (Maurice Barres) (۱۹۲۳-۱۸۶۲) وی کتاب‌های زیادی از خود بجا گذاشت. در سال ۱۹۰۶ سفر به اسپارت را نوشت و دفترچهای که خاطرات سفر او به شرق بوده است در سال ۱۹۰۸ منتشر شد.

۴- لویی برتران (Louis Bertrand) (۱۹۴۱-۱۸۶۶). او مقاله «خون نژادها» را در مجله «دو جهان» به سال ۱۸۹۹ منتشر کرد و مقاله «یونان آفتابی و مناظرش» را در سراب شرقی (پاریس ۱۹۱۰) نوشت.

۵- چارلز ارنست بوله (Charles Ernest Beule) (۱۸۷۴-۱۸۲۶)

وی از یونان دیدن کرد و تاریخ سنگتراشی قبل از فیدياس ۱۸۶۸ را نوشت.

۶- ژان الکساندر بوشن (Jean Alexander Buchon) (۱۸۴۶-

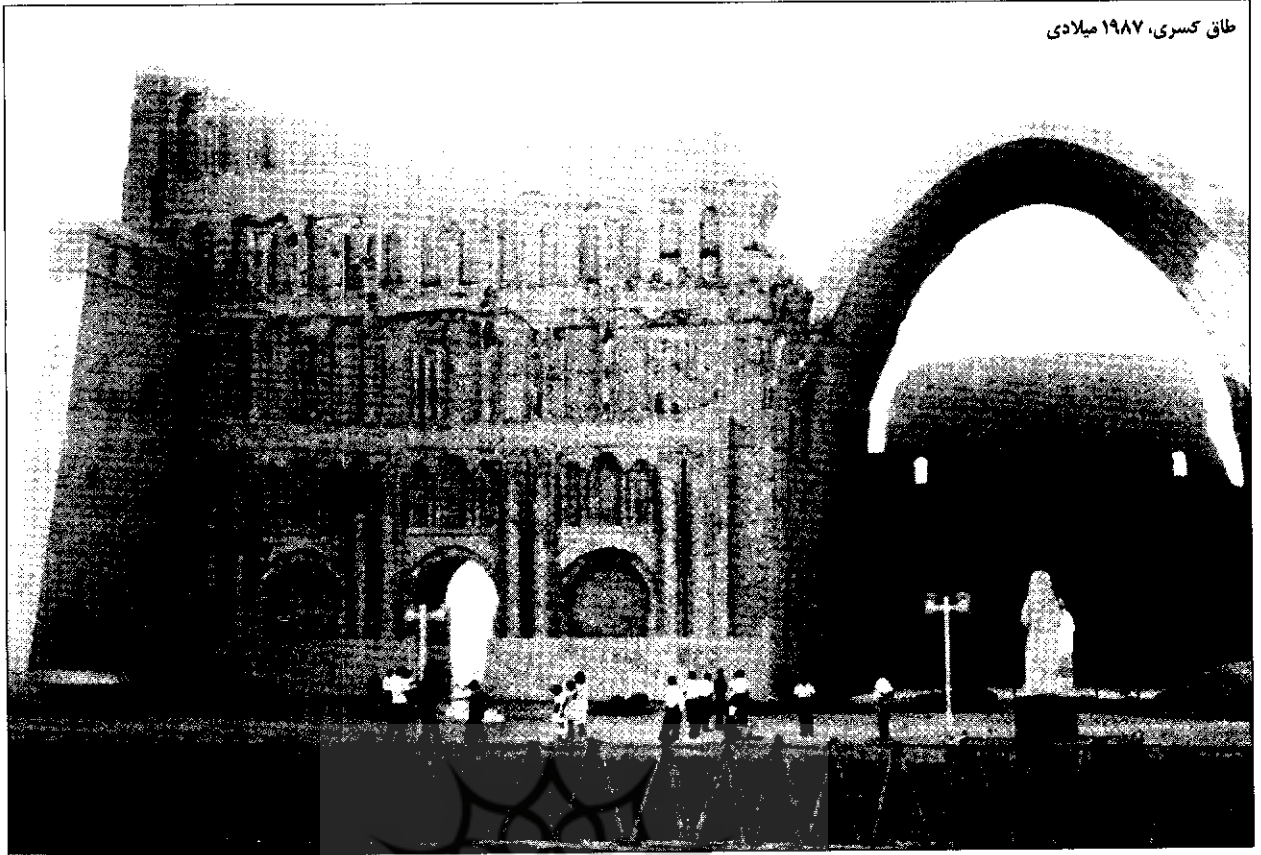
۱۷۹۱) که در ابتدا یک روزنامه نگار بود سپس به حرفه تاریخنگاری روی آورد. مطالعات خود را پیرامون تاریخ فرانسه و تحقیقات فرانسویان در یونان انجام داد. کتابی از او با عنوان یونان معاصر و موره، سفر، اقامت و مطالعات تاریخی توسط گوسلن در ۱۸۴۳ در پاریس به چاپ رسانده است.

۷- آنتوان لوران کاستلن (Antoine Laurent Castellan)

(۱۸۳۸-۱۷۷۲) آثاری با نام‌های نامه‌های پیرامون موره ۱۸۰۸ و

نامه‌هایی پیرامون استانبول ۱۸۱۱ و آداب و رسوم در عثمانی ۱۸۱۲ منتشر ساخته است.

۸- فرانسو دو شاتوبریان (Fransois de Chateaubriand)

«ژان کلودبرشه» در مقدمه کتاب «مسافرت در شرق» می‌نویسد: از اواخر دوره رنسانس بود که سفرهای متعدد اروپائیان به کشورهای شرق مدیترانه شروع شد

پذیرایی خوبی از وی به عمل می‌آورد. بریان از این برخورد اظهارشادمانی می‌کند و به ذکر خصوصیات روحی مردان و زنان عرب این منطقه می‌پردازد. او در بیت المقدس با فردی به نام عبدالله آشنا می‌شود که امکاناتی را در اختیارش قرار می‌دهد. او ذکر می‌کند که مسیحیان بدون هیچ گونه تهدیدی به زیارت مراکز متبرک مشغولند و اظهار می‌دارد مسیحیان، مسلمانان و یونانیان با یکدیگر در کمال صلح به سر می‌یازند. فوربن (Forbin) سیاح دیگر نیز از مشاهدات خود در بیت المقدس سخن به میان می‌آورد. برای او نیز این شهر آرام به نظر می‌رسد. حاکمان مسلمان به یهودیان در برگزاری مراسم مذهبی آزادی داده‌اند.

وگه (Vogue) نیز که خاطرات سفر خود را درباره فلسطین و سوریه نوشته است از ورودش به هنگام نوتل به بیت اللحم سخن می‌گوید. او از برگزاری مراسمی که توسط مسیحیان در زادگاه عیسی مسیح برگزار شده گزارشی می‌دهد و می‌افزاید از زمانی که یونانیان به ترکان خیانت کرده‌اند سربازان ترک به صورت مسلح در اطراف این مکان‌ها حضور دارند. اما وی از دخالت آنان در برگزاری مراسم سخنی به میان نیاورده است. او از شهر بیت المقدس نیز دیدار کرده و می‌نویسد: به رغم همه تبلیغات سوء اروپائیان درباره روابط مسلمانان با مسیحیان و یهودیان، در این شهر جو تفاهم‌آمیزی حاکم است و می‌توان در تمام جاها قرآن، تورات، و انجیل را یافت.

(۱۸۴۸-۱۷۶۸) او خاطرات سفر خود را با عنوان سفرنامه پاریس - اورشلیم در سال ۱۸۱۱ نوشت.

۹- خاویر هومر دوهل (Kavier Hommaire de Hell) (۱۸۴۸-۱۸۱۲) وی مهندس معدن بود و پس از مسافرت‌های طولانی و مطالعات مفصل در ۲۴ اوت ۱۸۴۸ در اصفهان در گذشت. اثر او مسافرت در ترکیه و ایران در چهار جلد می‌باشد که در سال‌های ۱۸۶۰-۱۸۵۴ توسط انتشارات برتراند پاریس به چاپ رسیده است.

۱۰- آلفونس دو لامارتین (Alphonse de Lamartine) (۱۸۶۹-۱۷۹۰) اودر سرتاسر امپراتوری عثمانی مسافرت کرد و کتاب مسافرت به شرق در چهار جلد از او در ۱۸۳۵ به چاپ رسید.

۱۱- پیرلوتی (Pierre Loti) (۱۹۲۳-۱۸۵۰) وی یکی از طرفداران سرسخت امپراتوری عثمانی بود و به دفاع از سیاست‌های این کشور در قبال اروپائیان برخاست. کتاب مشهور او «آزاده» (Aziyade) می‌باشد که در سال ۱۸۷۹ به چاپ رسید. آثار دیگر او عبارت‌اند از مرگ فیلا، صحرا، اورشلیم و گالیله.

۱۲- ارنست رنان (Ernest Renan) (۱۸۹۲-۱۸۲۳). وی یکی از کسانی است که اسلام را مورد حمله قرار داده و سید جمال الدین اسد آبادی در جواب وی به دفاع از علم و آزادی در اسلام پرداخته است. آثار او عبارتند از: مطالعه تاریخی و تئوریک پیرامون زبانهای سامی و زبان عبری بطور اخص، تاریخ عمومی زبانهای سامی (۱۸۵۵ م)، ریشه‌های مسیحیت، سنت پل، زندگی مسیح، و خاطرات کودکی و جوانی. او نیز مسافرت‌های زیادی به شامات (سوریه و فلسطین) داشته است.

از ذکر سایر افراد به دلیل طولانی شدن مبحث خودداری می‌کنم و اشاراتی در خصوص گزارش سیاحان از سوریه و فلسطین می‌نمایم. این مبحث از صفحه ۵۸۹ تا ۸۱۶ ادامه دارد.

شاتوبریان در گزارشی که پیرامون ورود خود به سرزمین مقدس می‌دهد. از علی آقا، حاکم اریحا (ژریکو) یاد می‌کند که او را به سکونتگاهش برده و